

TÜRK DÜNYASI VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ ÜZERİNE JEOPOLİTİK BİR DEĞERLENDİRME*

A GEOPOLITICAL EVALUATION OF THE TURKIC WORLD AND THE TURKIC REPUBLICS IN THE CENTRAL ASIA

Hamza AKENGİN**

Öz

Dünya tarihi bir bütün olarak incelendiğinde, tarihi sürecin milletler arasındaki mücadele ile geçtiği görülmektedir. Bazı milletler tarihin her döneminde var ve güçlü olmuş, eski dünya olarak tanımlanan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının önemli bir kısmını hâkimiyet altına almış, bilim ve teknoloji alanında insanlığa çok şey kazandırmıştır. Günümüz dünyasında milletlerin dünya siyasetinde etkililiğini belirleyen çok çeşitli faktörler söz konusudur. Bu faktörlerden milletlerin sahip olduğu nüfus miktarı ve buna bağlı ortaya çıkan insan gücü, teknolojik kalkınmışlık düzeyi, uluslararası ilişkileri ile jeopolitik konumu ilk akla gelenler arasındadır. Bu çalışmanın amacı, Dünya tarihinin hemen her döneminde var olan ve milletlerarası mücadelede her zaman söz sahibi olmuş olan genelde Türk Dünyası, özelde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerine jeopolitik bir değerlendirme yapmaktır. Türk Dünyası 20. yüzyılın başlarında bir taraftan I. Dünya savaşı, diğer taraftan Bolşevik İhtilali'nden sonraki süreçte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Kafkaslar ve Orta Asya'da hâkim olması ile siyasi bütünlüğünü kaybetmiştir. Ancak 20. yüzyılın son on yılında, SSCB'nin dağılması ile Kafkaslar ve Orta Asya'da bulunan devletlerin bağımsızlığını kazanması yeni bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte Azerbaycan ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin yeniden bağımsızlığını kazanması küresel siyaset bakımından yeni bir durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada bölgesel ve küresel güç olma yolunun açıldığı Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin konumları, sahip olduğu kaynaklar, siyasi ve kültürel yapıları üzerine jeopolitik bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Dünyası, jeopolitik, Orta Asya, Türk Cumhuriyetleri

Abstract

A holistic analysis of world history shows that the historical process involves a continuous struggle among nations. Some nations have always been present and strong in all periods of history and dominated a remarkable part of Asia, Europe and Africa (the Old World). They have also contributed a lot to humanity thanks to their actions and productions in science and technology. In the modern world, there are a wide variety of factors that determine each nation's effectiveness in world politics. The most important of these factors are the populations of nations and the labor force created by it, technological development, international relations and geopolitical location. The objective of this study is to do a geopolitical evaluation

* Bu makalenin özeti "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Doğal Kaynaklarının Kullanımı Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme" başlığı ile 21-22 Nisan 2016 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan 7. Uluslararası Türk-Asya Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul / Türkiye, hakengin@marmara.edu.tr

of the Turkic world in general and the Central Asian Turkic Republics in particular, which have existed during almost all of world history and been one of the leading actors in the struggles among nations. The Turkic world lost its political integrity in early twentieth century due to World War I and the dominance of Soviet Union in Caucasus and Central Asia after the Russian Revolution. However, a new process began in the last decade with the dissolution of the Soviet Union and the independence of the states in Central Asia. In this process, Azerbaijan and other Central Asian Turkic republics regained their independence, which created the grounds for the emergence of a new global political situation. Hence, this study will do a geopolitical evaluation of the locations of the Turkic world and Central Asian Turkic republics that have a chance to become a regional and global force as well as their resources, and political and cultural structure.

Keywords: Turkish World, geopolitics, Central Asia, Turkic Republics

Giriş

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri özellikle yer altı kaynaklarının çeşitliliği ve rezervi bakımından muazzam bir zenginliğe sahiptir. Bu konuda Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın, kaynakların çeşitliliği ve rezervi bakımından çok büyük potansiyele sahip oldukları bilinmektedir. Bu ülkelerin sahip oldukları zenginlikleri değerlendirme konusunda bazı ortak sorunlara sahip oldukları dikkati çekmektedir. Bunlar; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, teknolojik ve jeopolitik sorunlar olarak sayılabilir. Yer altı kaynaklarının değerlendirilmesi konusunda özellikle üzerinde durulması gereken konu jeopolitik sorunlardır.

Dünya devletleri, dünya siyasetinde etkililiği açısından çok değişik kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. Bunlardan biri devletlerin denize kıyılarının olup olmamasıdır. Bir devletin denize kıyısının olması, birçok konuda o ülkeye avantaj sağlamaktadır. Çünkü denize kıyısı olan bir devlet, sahip olduğu kaynakları doğrudan dünya pazarlarına sunarak söz konusu kaynaklarını zenginliğe dönüştürebilir. Denize kıyısı olmayan devletler ise sahip oldukları kaynakları dünya pazarına sunabilmek için sınır komşusu olan devletlere bağımlı hareket etmek zorundadır. Söz konusu bu bağımlılıktan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de mustarıptır. Çünkü denize kıyısı olmayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri sahip oldukları kaynakları değerlendirme, onları zenginliğe dönüştürme konusunda sınırdaş olduğu devletlere bağımlıdır. Bu durum bir devletin sahip olduğu yer altı kaynaklarına bağlı olarak bir taraftan zenginlik imkânı sağlarken, diğer taraftan jeopolitik bağımlılık durumunu ortaya çıkartmaktadır. Bu çalışmada Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin genel olarak sosyal, kültürel ve siyasi yapıları ile sahip olduğu kaynaklar ve bu kaynakların kullanımı konusunda dikkate alınması gereken jeopolitik sorunlar üzerinde durulacaktır.

I. Türk Dünyası Nüfusu ve Bu Nüfusun Bazı Özellikleri

Türkiye'den başlayıp doğuda Çin sınırına kadar uzanan bölgede yaklaşık olarak 145 milyon insan yaşamaktadır ¹. Konumuzu ilgilendiren yönüyle de nüfusun ortak özelliklerinden biri etnisite bakımından türdeş yapıda olmasıdır. Bu nüfusun tamamına yakını Türklerden oluşmaktadır. Bunun en önemli göstergelerinden biri dil haritasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nden

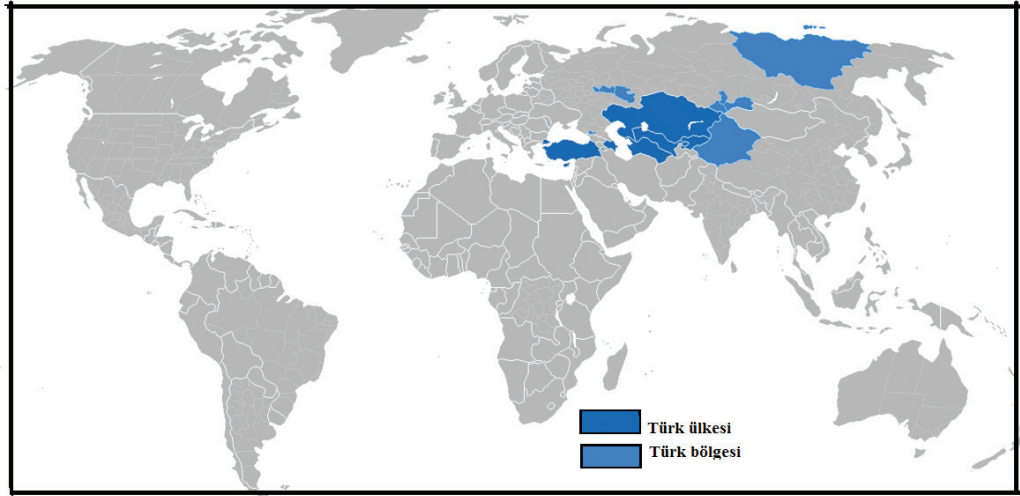
¹ Salih Aynural, "Türkiye ve Türk Dünyası", <http://www.bilgesam.org/incele/1609/-turkiye-ve-turk-dunyasi/#.WXIwS4jyIU>, [Erişim tarihi: 21.07.2017].

başlayarak doğuda Çin'in doğusu, kuzeyde Kuzey Denizi'ne kadar olan sahada Türkçenin yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Harita 1). Bu nüfus kitlesi içinde SSCB döneminde zorunlu iskân ve benzeri sebeplerle bu bölgeye yerleştirilmiş Türk olmayan gruplar da bulunmaktadır². Nüfusun genel nitelikleri arasında dikkat çekici özelliklerden biri eğitim seviyesinin yüksek olmasıdır (Tablo 1). Tablo 1'den anlaşılacağı gibi bu ülkelerin 15 yaş üzerindeki nüfuslarının tamamına yakını okuryazar olup, temel eğitimi tamamlamıştır.

Tablo 1. Bağımsız Türk Devletlerinin Nüfusları ve Bazı Özellikleri

	Nüfus (milyon)	Yıllık Nüfus artış hızı (%)	Eğitim (%)	Milli gelir (\$/ Kişi başı)	Human Development Report Sıralamasındaki Yeri
Azerbaycan	9,5	1,1	99,8	7900	78
Kazakistan	16,6	0,7	99,7	12600	56
Kırgızistan	5,6	0,4	99,8	1300	120
Özbekistan	29,3	1,0	99,5	2100	114
Türkiye	78	1,4	94,5	9600	72
Türkmenistan	5,3	1,1	99,6	9000	109
Toplam	144,3				

Kaynak: UN, Human Development Report, *Work for Human Development*, New York 2015, s. 203-266.

Harita 1. Dünyada Türkçe konuşulan ülke ve bölgeler

Kaynak: Hasan Kara, "Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C VI, S 1, İzmir 2006 s. 101-109'dan uyarlanmıştır.

² Yusuf Dönmez, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1973, s. 75; Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1996, s. 45; Ramazan Özey, *Türk Dünyası Coğrafyası Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2006, s. 125.

Nüfusun bu niteliğinin önemli olduğuna vurgu yapmak gerekir. Çünkü nüfusun sosyokültürel nitelikleri ile değişen şartlara uyum ve uzun süreli toplumsal huzur arasında ilişki olduğu bilinmektedir³.

2. Türk Dünyasının Sosyal ve Siyasi Bakımdan Genel Görünümü

Bugün bağımsız olan ve Birleşmiş Milletler’de temsil edilen altı Türk Cumhuriyeti’nden sadece Türkiye Cumhuriyeti 1991 yılı öncesinde bağımsız bir devlet idi. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri SSCB’nin Ekim 1991 yılında dağılması ile bağımsızlığını kazanmış oldu. 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan bu devletlerin önceliklerinden biri varlıklarını sürdürebilmek için “milli bir devlet oluşturma” sürecine girmeleridir. Dolayısı ile SSCB döneminde uygulanan politikaların bir sonucu olarak Türk kimliğinin ihmal edilmesi ile Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmenlerden oluşan Orta Asya’daki her devlet, öncelikle kendi milli devletini kurma ve yaşatma politikalarını hayata geçirmiştir. Bu noktada işaret edilmesi gereken önemli hususlardan biri, bağımsızlık öncesi dönemde tek partiye dayalı (Komünist Parti) yönetim anlayışının hâkim olduğu otokratik yapının bağımsızlıktan sonra da devam etmesidir. SSCB döneminde oluşturulan ve uygulanan politikaların bir sonucu olarak, bu devletin yönetiminde bulunan devlet başkanları birbirlerinden farklı dış politikalar izlemeyi tercih ettiler. Dolayısı ile bazı Türk Cumhuriyetleri eskiden olduğu gibi SSCB’nin devamı olan Rusya Federasyonu ile ilişkileri güçlendirirken, bir kısmı ABD, İngiltere ve Çin gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi tercih ettiler. Bütün bunlar Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin birbirlerinden farklı uluslararası alanlarda (platformlarda) bulunmalarına zemin hazırladı. Türkmenistan tarafsızlık ilkesini benimserken, Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan Şanghay İşbirliği Örgütüne dâhil olmuştur. Azerbaycan topraklarının % 20’sini işgal etmiş olan Ermenistan’ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün üyeleri arasında Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan da bulunmaktadır⁴. Gerek coğrafi şartların etkisiyle gerekse SSCB döneminde uygulanan nüfus iskân politikaları ile özerk devlet sınırlarının belirlenmesi sırasında, hemen her Türk cumhuriyetinde nüfus bakımından azınlıklar konusunda çatışma çıkaracak sorunlar miras olarak bırakılmıştır. Kırgızistan ve Özbekistan arasında Kırgızistan’daki Özbekler, Özbekistan’da Karakalpaklar bu konudaki örnekler arasındadır. Aynı şekilde özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarının da dikkate alınması gerekmektedir. Her ne kadar her Türk cumhuriyeti farklı bir yer altı kaynağı bakımından zengin yataklara sahip ise de, bu devletlerin ekonomilerinin dayandığı temeller birbirinden farklıdır. Ekonomiyi destekleyen kaynakların her ülkede aynı olmaması, nihayetinde kişi başına düşen milli gelirin de değişmesine yol açmaktadır. Bütün bunların bir sonucu olarak İnsani Gelişmişlik İndeksindeki sıralama bakımından Türkiye,

---

³ Ahmet Mithat Kızıroğlu, “Göç ve Kentleşmenin İşgücüne Etkileri”, *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, Maltepe Üniversitesi Yayını, 2014/2, (2014), s. 11- 47.

⁴ Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2017, s. 205.

Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sıralanmasında önemli farklılıklar olduğu Tablo 1'den de anlaşılmaktadır. Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan doğal gaz ve petrol gelirlerine bağlı olarak ekonomisini şekillendirirken, Kırgızistan ekonomisi tarıma dayalıdır. Ekonomi ile ilgili üzerinde durulması gereken bir başka nokta da bu ülkelerin bulunduğu konumun bir sonucu olarak karasal iklim şartlarına sahip olmaları ve su kaynaklarının sınırlı olmasıdır. Orta Asya'nın en önemli su kaynakları olan Amu Derya ve Sir Derya nehirleri ve bu nehirlerin beslediği Aral gölü gibi su kaynakları ile irtibatlı olan ülkeler arasında sulardan faydalanma konusunda sorunlar olduğu dikkati çekmektedir. Bu başlık altında işaret edilmesi gereken noktalardan biri, SSCB döneminde uygulanan politikalar ve rejimin dayandığı komünist ideolojinin din alanını boş bırakmasına bağlı olarak, bağımsızlıktan sonraki süreçte yöneticilerin din alanına yönelik politikalarının her cumhuriyette farklı temellere dayanmasıdır. Din alanında uygulanan politikalar ve benimsenen yaklaşımlar, bu devletlerin birbirlerini değerlendirme, birbirleri ile ilişkilerini düzenleme gibi konularda belirleyici rol oynamaktadır. Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini oluşturan halk kitlelerinin en önemli ortak noktasını “Türklük” oluşturmaktadır⁵. Buna rağmen her Türk cumhuriyetini oluşturan kitlenin “Türklük” ve “millet” kavramlarına farklı baktıkları, her cumhuriyetin kendi kökenini ön plana çıkararak Türkmen, Azeri, Kırgız, Özbek ve Kazak kimliklerinin bir üst kimlik gibi algılandığı, bunların ayırım sebebi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

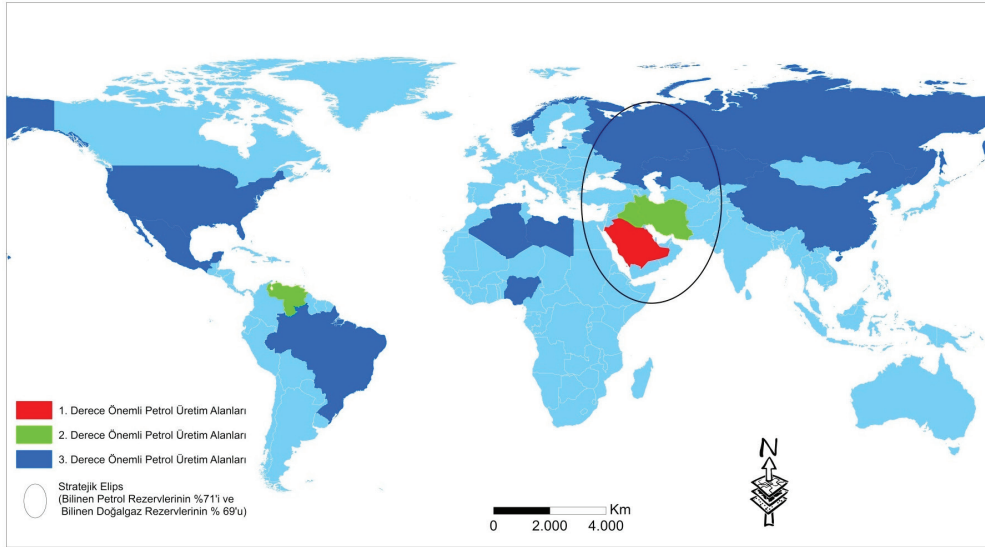
3. Türk Devletlerinin Sahip Olduğu Yer Altı Kaynakları

Kafkaslardan başlayıp doğuya Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Doğu Türkistan ile Sibirya'da bulunan özerk ve muhtar statüye sahip Türklerin yaşadığı alanlara kadar uzanan bölgelerin ortak özelliklerinden biri, yer altı kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip olmasıdır. Hazar havzasında yer alan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan Dünyanın en zengin petrol ve doğal gaz rezerv sahalarını ifade etmek üzere tanımlanan “stratejik elips” içerisindedir (Harita 2)⁶. Buna ilave olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Doğu Türkistan stratejik öneme sahip petrol, doğalgaz, maden kömürü, uranyum ve yeşim taşı (zümrüt) gibi bazı yer altı kaynakları bakımından zengin rezervlere sahiptir.⁷ Doğu Türkistan'dan çıkarılan petrol, Çin'in petrol üretiminin % 60'ını, kömür rezervleri Çin'in toplam kömür rezervlerinin yarısını oluşturmaktadır.

⁵ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 173-175.

⁶ Ayşe Nur Timor, “Hazar Denizi Bölgesi Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları”, *Coğrafya Bölümü Dergisi*, 8, (2000), s. 213-236.

⁷ Necati İpek, “Çin'in Etnik Bölgesinde Etnik Gerilim Tirmandırılıyor Urumçi'de Neler Oluyor?” http://www.emo.org.tr/ekler/2a29a50dd88d566_ek.pdf?dergi=4 [Erişim Tarihi: 21.07.2017].

Harita 2. Dünyada petrol ve doğalgaz üretim-rezerv alanlarını gösterir stratejik elips

Kaynak: Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2017, s. 145.

Doğudan batıya doğru bir değerlendirme yapıldığında, Çin'in toplam maden ocaklarının % 85'i Doğu Türkistan'da yer almaktadır. Doğu Türkistan'ın yeraltı zenginliklerinin başında petrol ve doğal gaz gelmektedir. Doğu Türkistan Çin'in 1.600 milyar tonluk toplam maden kömürü rezervinin yarısına sahiptir. Ayrıca Doğu Türkistan'da bilhassa Turfan, Aksu, İli ve Yeni Hisar bölgelerinde toplam rezervi 1 milyar ton civarında olan zengin demir yatakları bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da İli, Altay, Barçöl, Çerçen, Keriev ve Urumçi çevresinde zengin altın yatakları keşfedilmiştir. Çin'in doğu Türkistan'ı nüfuslandırma ve burada yaşayan nüfus kitlelerini kontrol altında tutma politikasının arkasında bu kaynaklar yatmaktadır.

Ham madde ihracatçısı durumunda olan Kırgızistan dünyada az bulunan madenlerden olan seryum, disprosyum, erbiyum, gadolinyum, holmiyum gibi 14 çeşit nadir ve kıymetli maden yatağına sahiptir. Yıllık altın üretimi 80 ton civarındadır. Dünya antimon ve cıva üretiminde önemli bir ülke olan Kırgızistan, Dünya antimon talebinin % 13'ünü, cıva üretiminin % 11'ini karşılamaktadır. Bunların dışında ülkenin başlıca yeraltı zenginlikleri arasında kömür, ham petrol, doğal gaz, uranyum, çinko, kalay ve tungsten gibi stratejik öneme sahip yer altı kaynakları bulunmaktadır.

2,7 milyon km² alanı ile yüzölçümü bakımından dünyanın en geniş ülkeleri arasında bulunan Kazakistan'ın yeraltı kaynakları bakımından da büyük bir zenginliğe sahip olduğu bilinmektedir. Kazakistan, rezerv bakımından dünyada, tungstende birinci, krom ve manganezde ikinci, borda üçüncü, molibden ve fosfatta dördüncü, bakır rezervleri bakımından yedinci sırada yer almaktadır. Uranyum üretimi bakımından birinci sırada olan Kazakistan, yıllık 30 ton civarındaki

altın üretimi ile dünyanın zengin altın rezervine sahip sayılı ülkelerinden biridir. Ayrıca maden kömürü ve demir cevheri yataklarının zenginliği de bilinmektedir.

Özbekistan'ın en önemli yeraltı zenginliği doğal gazdır. Yıllık altın üretiminin 75-80 ton kadar olduğu Özbekistan, dünyanın en önemli altın üreticisi ülkelerinden de biridir. Kızılkum çölünde tespit edilen uranyum cevheri, Dünyanın en zengin rezervlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Özbekistan, Dünya uranyum üretiminde yedinci sırada, bakır üretiminde ise ilk 20 ülke içindedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde yer altı kaynaklarının çok çeşitli olmadığı ülke Türkmenistan'dır. Ancak Türkmenistan'ın sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri Dünyanın önemli rezerv alanlarından biridir. Türkmenistan sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri ile yukarıda bahsedilen "stratejik elips" içerisinde yer almaktadır.

Azerbaycan yer altı kaynakları bakımından Türk ülkeleri içerisinde en zengin olanlardan biridir. Özellikle sahip olduğu petrol yatakları, Dünyanın en eski üretim alanlarından. Ayrıca sahip olduğu doğal gaz rezervleri de dünyanın en önemli rezerv alanları içerisinde olup, Azerbaycan da Türkmenistan gibi "Stratejik Elips" içerisinde yer alan ülkelerden biridir.

4. Orta Asya Türk Devletlerinin Jeopolitik Durumu

Dünyada devletler buldukları kıta, ekonomik bakımdan kalkınmışlık durumu, yönetim biçimleri, alanının genişliği, sınırlarının oluşumu, denize kıyısının olup olmaması gibi kriterler dikkate alınarak çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Devletler jeopolitik olarak gruplandırılırken dikkate alınan hususlardan biri, devletin okyanusa veya denize kıyısının olup olmamasıdır. Bir devletin okyanus veya denize kıyısının olması, o ülkenin önemini arttıran bir özelliktir. Denize veya okyanusa kıyısı olan devletler başta ticaret ve ulaşım olmak üzere birçok alanda serbestliğe sahiptir. Deniz yollarını kullanarak dünyaya açılabilir, kolaylıkla mal satıp alabilir. Deniz ve okyanusa kıyısı olmak, bir devlet için dışı açılacak kapısı olmak demektir.

Eğer bir devletin deniz veya okyanusa kıyısı yoksa dış dünya ile ilişkileri komşuları ile olan ilişkilerine bağlıdır. Bu durumda olan devletler jeopolitikte *closed country* olarak tanımlanmaktadır. "Kilitli ülkeler" başta dış ticaret olmak üzere birçok konuda zayıf ve dezavantajlı bir durumdadır. Çünkü dış dünya ile teması tamamen sınırdışı olduğu komşu devletlerle ilişkilerine bağlıdır. Orta Asya'daki Türk devletlerinin buldukları konum itibarı ile gerek iklim, gerek su kaynakları, gerek yüzey şekillerinin ortaya çıkardığı durum dolayısı ile temel ihtiyaçlarının tamamını kendi topraklarından karşılamaları mümkün değildir. Aynı şekilde sahip oldukları zengin kaynaklardan faydalanabilmeleri bunları dış dünya ile paylaşmalarına bağlıdır. Bunun yolu da, komşuları ile olan ilişkilerinden geçmektedir. Çok sayıda yer altı kaynağı bakımından Dünyanın en önemli rezervlerine sahip olan Orta Asya Devletleri'nin jeopolitik bakımdan *closed country*- "kilitli ülke" olması, yer altı kaynaklarını çıkartarak dünya piyasalarına sunmalarını komşuları ile ilişkilerine bağlı hale getirmiştir. Kilitli ülke olmak Orta Asya Türk devletlerini, sahip olduğu kaynaklardan

faaydalanma konusunda zayıflatmaktadır (Harita 3). Özellikle Özbekistan jeopolitikte *double closed country* “çifte kilitli ülke” olarak tanımlanan durumdadır ki, bu durum Özbekistan’ın açık denizlere ulaşabilmesi için iki ülkenin kara ve hava sınırlarından geçmesi anlamına gelmektedir. Burada ifade edilmesi gereken bir başka durum şudur: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’ni “kilitli ülke” durumuna getiren komşularının ya Rusya Federasyonu ve Çin gibi askeri bakımdan Dünyanın güçlü ülkeleri olmaları ya da Tacikistan ve Afganistan gibi yüzey şekilleri bakımından Dünyanın en zor aşılabilen dağlık alanları üzerinde yer alan, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan Dünyanın en geri kalmış ülkeleri olmalarıdır⁸.

Türk jeopolitik bölgesinde meydana gelen ve bölgesel gibi görünen sorun ve anlaşmazlıkların temel özelliğinin esasen küresel karakterde oluşu dikkati çekmektedir.⁹ Bu konuda Türkiye’nin Ortadoğudaki ilişkiler ağı dikkate alınabilir¹⁰. Yine Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sorunlara bir taraftan Rusya Federasyonu’nun, diğer taraftan ABD’nin müdahil olması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Harita 3. Asya Kıtasında Closed Country (Kilitli Ülkeler) ve sınırdışları

Kaynak: Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2017, s. 112’den uyarlanmıştır.

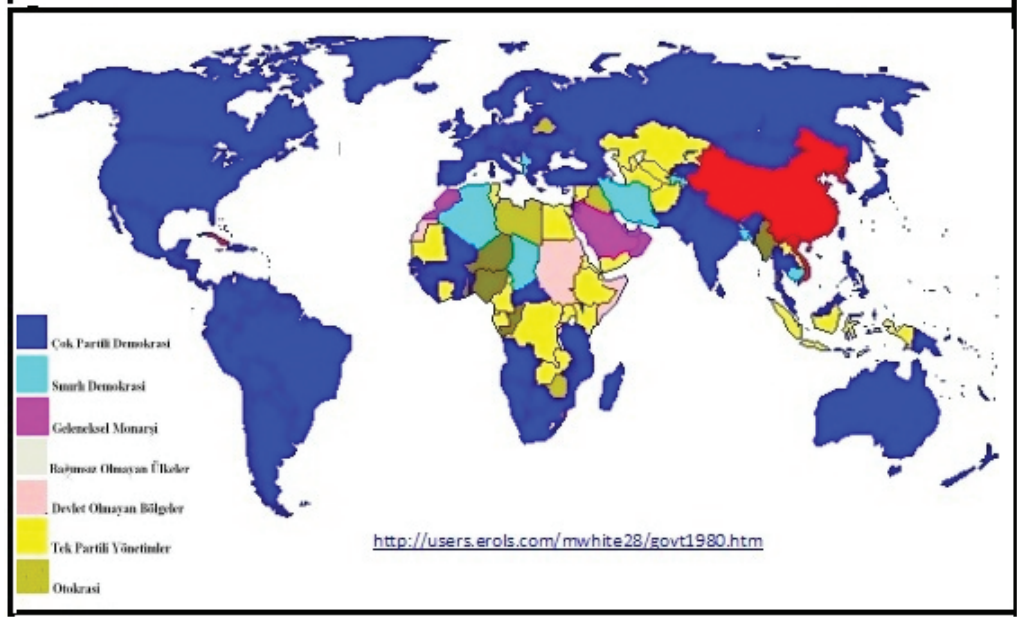
⁸ Ayşe Nur Timor, *Güneydoğu Asya - Özellikler - Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002, s. 120.

⁹ Servet Karabağ, *Mekânın Siyasallaşması*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002, s. 136.

¹⁰ Cavanşir Fevziyev, *Türk Devletleri Birliği Küresel Entegrasyonun Avrasya Modeli*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 337.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanmış ülkelerden oluşmaktadır. SSCB döneminde özerk devlet yönetimini elinde bulunduranlar, bağımsızlıkla birlikte bu ülkelerin devlet başkanı olmuşlardır. Önceki dönemde Komünist ideoloji ve onun temsilcisi olan Komünist Parti aracılığıyla tek parti ile yönetilen bu ülkelerde bağımsızlıktan sonra demokratik yönetimler kurulmaya çalışılmıştır. Ancak halkın demokrasi tecrübesinin olmaması başta olmak üzere, başka etkenlerin de etkisi ile demokrasi kurum ve kuralları işletilememiş, dolayısı ile adı komünist parti olmayan, ama gene tek parti ve tek adama dayalı yönetim biçimleri varlığını devam ettirmiştir.

Harita 4. XXI. Yüzyıl başında Dünya'da yönetim biçimleri

Kaynak: Hamza Akengin ve Hatice Kübra Gürçay, "Geography, Democracy and Administration Issue in the Middle East", *Humanities and Social Sciences*, 2/2, (2014), 23-32.

Günümüz dünyasında ülkelerin yönetim biçimlerini gösteren bir harita incelendiğinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin tek parti yönetimine dayanan bir sistemle yönetildikleri görülmektedir (Harita 4).

Sonuç

Genel bir değerlendirme yapıldığında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni oluşturan nüfus kitlesinin ortak noktasının "Türklük" olması, nüfus potansiyelleri, eğitim seviyesinin yüksekliği,

zengin yer altı kaynaklarının varlığı önemli bir avantaj ve değerlendirilmesi gereken bir potansiyeldir. Bu ülkelerin uzun süreli Rus hâkimiyeti ve komünist ideolojiye dayalı bir yönetimden gelmeleri, demokrasi tecrübelerinin zayıflığı, farklı ekonomik ve güvenlik birliklerinde bulunmaları ile jeopolitik bakımdan *closed country* “kilitli ülke” olmalarının getirdiği zayıflık bir risk olarak görülebilir. Ancak Orta Asya ülkelerini oluşturan nüfusun ırkî olarak homojen bir yapıda olması ve kültürel geçmişinin benzerliği ile eğitim seviyesinin yüksekliği, yukarıda sıralanan genel siyasi yaklaşımlardaki farklılık ve jeopolitik zayıflığın ortaya çıkardığı riskleri ortadan kaldırarak Orta Asya'nın bir barış havzası haline dönüşmesine imkân sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akengin, Hamza, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- Akengin, Hamza ve Hatice Kübra, Gürçay, "Geography, Democracy and Administration Issue in the Middle East", *Humanities and Social Sciences*, 2014; 2/2, (2014), 23-32.
- Fevziyev, Cavanşir, *Türk Devletleri Birliği Küresel Entegrasyonun Avrasya Modeli*, ed. Okan Yeşilot, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Dönmez, Yusuf, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, İstanbul 1973.
- Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 173-175.
- Kara, Hasan "Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, V1/1, (2006) s. 101-109.
- Karabağ, Servet, *Mekânın Siyasallaşması*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002, s. 136.
- Kızıroğlu, Ahmet Mithat, "Göç ve Kentleşmenin İşgücüne Etkileri", *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, 2014/2, (2014), s. 11- 47.
- Özey, Ramazan, *Türk Dünyası Coğrafyası Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2006.
- Timor, Ayşe Nur, "Hazar Denizi Bölgesi Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları", *Coğrafya Bölümü Dergisi*, 8, (2000), 213-236.
- Timor, Ayşe Nur, *Güneydoğu Asya - Özellikler - Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002.
- UN, Human Development Report, *Work for Human Development*, New York 2015, s. 203-266.
- Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Elazığ Şubesi Yayını, Elazığ 1996.

Elektronik Kaynaklar

- Aynural, Salih "Türkiye ve Türk Dünyası", <http://www.bilgesam.org/incele/1609/-turkiye-ve-turk-dunyasi/#.WXIwS4jyIU>, [Erişim Tarihi: 21.07.2017].
- İpek, Necati "Çin'in Etnik Bölgesinde Etnik Gerilim Tırmandırılıyor Urumçi'de Neler Oluyor?" http://www.emo.org.tr/ekler/2a29a50dd88d566_ek.pdf?dergi=4 [Erişim Tarihi: 21.07.2017].

